

KAŽNJAVANJA UZ ROPSKI RAD

Pavle Šosberger je rođen 21. septembra 1920. u Budimpešti. Njegova porodica je živela u Novom Sadu i bavila se trgovinom kolonijalnom robom i drvetom još od 18. veka. Majka Paula je rukovođila Kulturnom komisijom u Jevrejskom ženskom dobrotvornom društvu, a osnovala je i jevrejsko zabavište. Do rata su živeli u porodičnoj kući u Novom Sadu.

Od jula 1943. do oktobra 1944. bio je na prisilnom radu u logoru u Borskom rudniku. U oktobru 1944. stupio je u partizane, a po oslobođenju je deset godina bio u aktivnoj službi u Jugoslovenskoj vojsci. Po povratku u Novi Sad aktivirao se u jevrejskoj zajednici. Bio je predsednik Jevrejske opštine i član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Napisao je nekoliko knjiga o Jevrejima u Vojvodini.

Oženjen je Agnezom, rođenom Nojberger. Ima sina Josipa i dvoje unučadi.

Pred Drugi svetski rat stanovali smo u porodičnoj kući u Novom Sadu, u Miletićevoj ulici br. 63. Porodica je odlučila 1940. godine da me pošalje u Srbiju da odaberem grad i u njemu zakupim stan koji bih osposobio za boravak naše porodice ukoliko bi izbio rat. Opređelio sam se za Arandjelovac i tamo prebacio veću količinu konzervi da nam se nađe za prvo vreme. Svi članovi porodice dobili su ranac u koji su spakovali najpotrebnije stvari, rublje i slično, svak je dobio i pasoš, lična

dokumenta i nešto zlatnika koje smo spremili u platnenu kesu, a svaki muškarac je dobio i revolver. Na čelu porodične grupe bio je moj otac Josip (Joka), iskusan ratnik iz Prvog svetskog rata. Nameravali smo da krenemo čim budemo primetiili povlačenje Jugoslovenske vojske kojoj bismo se priključili. Međutim, do realizacije tog plana nije došlo. Naime, kad je nastalo povlačenje vojske iz Bačke razrušeni su mostovi na Dunavu, a u Petrovaradinu su se pojavili Nemci i ustaše. Ostali smo u Novom Sadu, u stanovima sa spuštenim roletnama, svesni toga da nas ne čeka ništa dobro.

Novi Sad je okupirala mađarska vojska 13. aprila 1941. i odmah izazvala ulične borbe u kojima je pao priličan broj žrtava. U stvari, to je bio lov na Srbe dobrovoljce i po kriterijumu okupatora nepodobne građane. Bilo je mnogo žrtava, među kojima i Jevreja.

Okupator je 24. maja pozvao sve Jevreje muškarce starosti od 18 do 60 godina na prisilan rad. Spavali smo kod kuće i tu se i hranili, a preko dana smo radili na razrušenoj bazi Rečne flote zvanog „Mornarica“, na aerodromu i na pristaništu na Dunavu. To je trajalo do 28. juna, kad smo pušteni kućama i zamenjeni drugom grupom koja do tada nije radila.

Pošto su u Novom Sadu počeli da me zlostavljaju uspeo sam da se sa lažnim dokumentima prebacim iz Novog Sada u Budimpeštu kod rodbine. Tamo sam radio na građevini kod mog ujaka arhitekta.

Mađarska vlast je 13. oktobra pozvala na rad ljude mog godišta u Hodmezevašarhej u „Mađarski kraljevski V radni bataljon“. Podeljeni smo u nekoliko radnih jedinica i upućeni u razna mesta pod mađarskom upravom gde smo uglavnom radili na seči šume, izgradnji baraka i puteva. Posle smo prebačeni na jedno armijsko vojno vežbalište kao posluga. Gradili smo bunkere, rovove i ostale vojne objekte.

Za vreme boravka na radu u Baji, u Novom Sadu je u petak posle podne 23. januara 1942. sprovedena racija. Bili smo u kupatilu na kupanju kad nam je jedan Novosađanin javio da je čuo da se u Novom Sadu nešto strašno događa. Brzo smo odjurili na poštu i nazvali roditelje, ali nam je telefonistkinja u novosadskoj pošti odgovorila: „Broj se ne javlja, a neće se više ni javiti.“ Niko nije znao šta se dogodilo, ali smo sumnjali na najgore, što se kasnije i potvrdilo. Za vreme racije ubijeno je mnogo Jevreja i Srba, među njima i 27 osoba iz naše kuće; ubijeni su i moj otac, majka i brat.

Mnogo radnih jedinica bilo je koncentrisano u Segedinu u kojem su 1943. godine formirane jedinice za Borski rudnik. Odatle smo brodovima i šlepovima prebačeni u Prahovo, a potom vozom u Bor.

Posle dogovora nemačkih i mađarskih vlasti o upućivanju deset hiljada Jevreja prinudnih radnika iz Mađarske na rad u Borski rudnik, nemačko Ministarstvo privrede se obavezalo da će kao protivvrednost njihovog ropskog rada isporučiti mađarskoj vladi mesečno 100 tona koncentrata bakarne rude, a kasnije i šest tona hroma.

Po naredbi mađarskog kraljevskog Ministarstva domobranstva, u julu 1943. upućena je prva grupa Jevreja prinudnih radnika u Bor u četiri transporta: delom brodovima „Kraljica Marija“ i „Karađorđe“, delom šlepovima preko Segedina, Titela i Beograda do Prahova, zatim odatle vozom preko Zaječara i Metovnice u Bor, a delom i vozom preko Niša, Zaječara i Metovnice.

Prilikom prikupljanja ljudstva za prvi transport, u Segedinu se postrojenim prinudnim radnicima obratio na mađarskom jeziku pukovnik nemačke organizacije TOT, dipl. ing. Vilhelm Nejer, koji je oko vrata nosio nemački orden za zasluge viteškog reda. On je naglasio da će radna grupa obavljati korisne radove čiju će vrednost mađarska vlada dobiti u naturi, u bakarnoj rudi.

Prvi transport sastavljen od pet četa prinudnih radnika Jevreja krenuo je 11. jula 1943. iz Segedina.

Kad je Mađarsku zaposela nemačka vojska 19. marta 1944, pripremljena je nova grupa od oko tri hiljade prinudnih radnika Jevreja koji su 26. maja upućeni vozom preko Niša i Zaječara u Bor. U maju 1944. godine, u Borskom rudniku se našlo između 6 000 i 7 000 prinudnih radnika Jevreja, pretežno iz Mađarske, a bilo ih je i iz okupiranih delova Rumunije i Čehoslovačke, kao i više od stotinu Jevreja iz Bačke i Prekomurja.

Po dolasku u rudnik, svi radnici su bili prihvaćeni u logor „Berlin“ blizu pravoslavnog groblja, iznad Borske reke. Taj logor je bio centralni logor u kojem su bili smešteni svi Jevreji iz prvog i drugog transporta, kao i četa Mađara „jehovista“, dok su ostali bili razmešteni u logorima u okolini Bora, sve do Žagubice (logori „Minhen“, „Insbruk“, „Bregenc“, „Hajdenau“, „Voralberg“, „Laznica“, „Vestfalen“ i drugi).

Po dolasku u Bor, sve nas je zapljusnuo talas sumpornog dima koji je obavijao taj teren i gušio nas. To se u Boru često osećalo, a posebno kada je bilo oblačno. Dobili smo brojeve, na primer 13 262, što je značilo: 1 – logor „Berlin“; 3 – četa broj tri; 262 lični broj logoraša u četi.

Kao i u svim ostalim logorima, i u logoru „Berlin“ bili smo smešteni u tipizovanim drvenim barakama. U jednu baraku su smeštene po dve čete, tako da je u mojoj bilo oko petsto, pa i više logoraša. Jedino su se „jehovisti“, njih dve stotine, nalazili sami u jednoj baraci. Inače je

bilo ukupno sedam stambenih baraka za logoraše. Vojnici i podoficiri mađarske straže imali su zasebnu baraku za stanovanje i kuhinju, a u posebnoj baraci nalazila se kuhinja sa trpezarijom za logoraše („margarin bar“). Zasebne su bile barake sa umivaonicama, radionicama i magacinom. Oficiri mađarske komande logora imali su svoju stambenu baraku sa menzom u centru Bora i uživali komfor kao i nemački oficiri. U toj baraci su se nalazile i sobe za oficirske ljubavnice. Postojao je i mađarski Vojni sud u jednoj privatnoj zgradi u neposrednoj blizini logora „Berlin“, odmah iznad kafane Save Miraša.

Kasnije je izgrađena baraka za ambulantu i stacionar za teže bolesnike u kome su vršene i neke operacije. Šef ambulante je bio mađarski đak narednik dr Ištvan Bede, a ordinirali su logoraši Jevreji pod rukovodstvom dra Ladislava Kona iz Subotice.

Komanda u logoru je potpadala pod mađarsku komandu „Borske grupe“ na čijem se čelu do kraja 1943. nalazio potpukovnik Andraš Balog iz Segedina, veoma strog komandant koji nije bio po volji višim mađarskim vojnim vlastima. Po njegovom odlasku je na to mesto postavljen potpukovnik Ede Maranji, okoreli fašist i sadist, izrazit antisemit, koji je zaveo rigorozne mere protiv Jevreja. Ne pridržavajući se nikakvih zakona ni propisa svoje zemlje naređivao je da se vrše mučenja, zlostavljanja, pa i ubijanja logoraša Jevreja.

U to vreme je u Boru bilo slobodnih radnika koji su kao i logoraši i članovi službe rada pripadali raznim nacionalnostima. Rukovodioci radova, predradnici i poslovođe su bili Nemci, folksdojčeri i Rusi belogardejci, a stanovali su u barakama u zasebnom naselju. Logori su bili podeljeni u više kategorija, sa svojim režimom i ishranom.

Pojedini kažnjenički logori su imali stroži režim i način snabdevanja. Logoraši iz ovih logora su se kao i Jevreji mogli kretati van radnog mesta jedino u pratnji straže, i to Jevreji u pratnji mađarske straže, a ostali u pratnji Nemaca ili Srpske državne straže. Od zabrane kretanja van logora bez oružane pratnje bila su izuzeta samo nekolicina Jevreja logoraša koji su imali nemačku propusnicu. To su bili Stevan Adam „Đurika“ iz Bačke Topole, kočijaš direktora rudnika Gabela i Krebsa, ja Pavle Šosberger iz Novog Sada, rukovodilac građevinskih radova na gradilištu regulacije Borske reke, Đorđe Kaldor iz Novog Sada, crtač na tom gradilištu, Đorđe Fišer iz Titela, rukovodilac administracije na gradilištu dnevnog kopa, Tibor Čerhat, profesor iz Budimpešte, posilni u nemačkim oficirskim barakama, te još neki kuriri i magacioneri. Bilo je i ilegalnog napuštanja logora i gradilišta radi odlazaka u Bor, ali su se ti logoraši izlagali riziku da budu uhapšeni.

Po naređenju Policijskog komesarijata u Boru br. 1340/30. 3. 1944, civilima je bio zabranjen svaki kontakt sa logorašima Jevrejima, pa i kupovanje ili prodaja raznih predmeta i hrane.

Odnos prema logorašima u logorima pod mađarskom komandom bio je mnogo gori nego na gradilištima. Nemci su zahtevali jedino rad i retko da je neko od logoraša imao neprituljka na radu. Međutim, mađarski vojnici koje su podsticali oficiri nastojali su da raznim kaznama i zlostavljanjima zagorčaju život i inače već izmučenim logorašima Jevrejima. Za najmanju sitnicu ili izmišljenu grešku, mađarski vojnici su primenjivali kazne i fizička mučenja kao što su pozivanje u vojničku baraku pod punom opremom gde je pozvani morao da popije i po pet litara vode „da se ne bi uplašio“, tu je zatim bilo puzanje po blatu, teranje da skakuću kao žabe, da se međusobno šamaraju i slično. Oficiri su bili još gori: izricali su kaznu vešanja za ruke vezane na leđima dva sata, a logoraš je bio obešen na stub tako da mu noge jedva dodiruju pod. Ta kazna iz srednjeg veka bila je poznata valjda jedino u mađarskoj vojsci. Slično je bilo i vezivanje u klupče na po šest sati, ili zatvaranje u trap za krompir. Bilo je ubistava i streljanja. Nastojeći da se zaštite, logoraši su pokušavali da što duže ostanu na radnom mestu, i više od obaveznih deset sati rada.

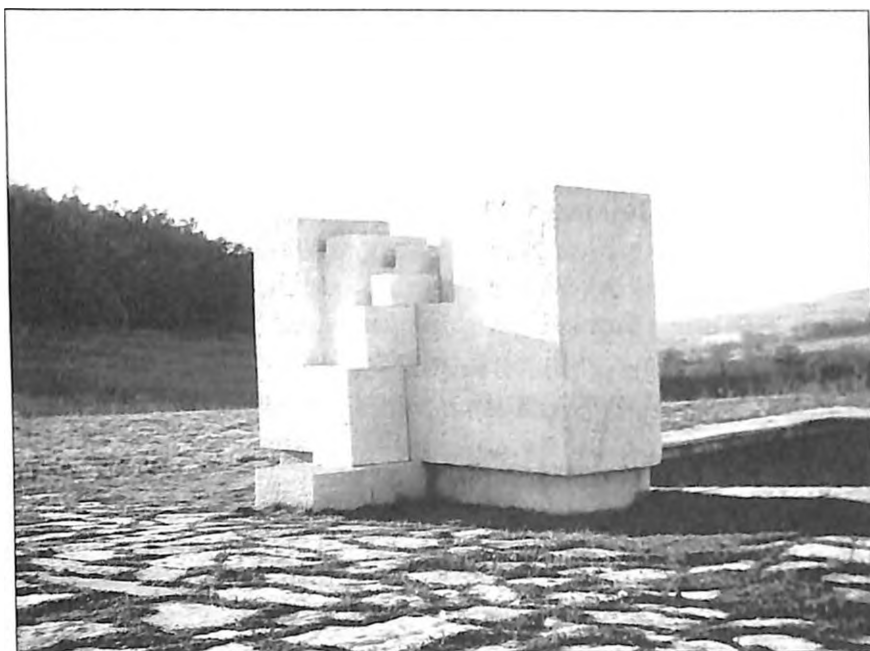
U logorima je stvoren žargon za sporazumevanje, sastavljen od jidiš, hebrejskih i srpskih reči korišćenih u budimpeštanskom podzemlju. To su bili na primer: **šmaser** – stražar; **tre** – opasnost; **sojre** – roba, materijal; **hekuš** – vojnik, policajac; **nije košer** – ne diraj, ne valja; **cores** – beda, zlo; **cices** – novac; **ganef** – lopov; **termometar** – lopata, i drugi izrazi.

U prvim danima boravka u logoru „Berlin“, za vreme uprave potpukovnika Baloga, nekoliko puta nam je bilo odobreno održavanje neke vrste priredbe sa programom na poljani ispred ambulante, uz prethodni govor potpukovnika Baloga, nazvanim „govor sa brda“. Posle govora održavan je program uz učešće logoraša među kojima su bili i poznati muzičari i umetnici estrade kao što su čelist Horvat iz Beogradske i Zagrebačke opere, te Barta, klavirist i trubač iz budimpeštanskih varijetea. U nastavku programa bilo je i kratkih skečeva, na primer: „Ovde radio Bor, Futog i Kečkemet“, ili „Kroz pet godina“, koje je pisao i režirao logoraš obućar Klajn, inače student filozofije. Međutim, ove priredbe su bile ubrzo zabranjene.

Radove u Boru i okolini izvodila je nemačka organizacija TOT. Prinudni radnici Jevreji počeli su da rade u sredu 19. jula 1943, a radovi su izvođeni na regulaciji Borske reke, na tunelu ispod brda Tilva

Mika i Tilva Roš, na dnevnom kopu na brdu Tilva Mika, te na izgradnji železničke pruge Bor–Žagubica preko Crnog vrha. Nekolicina logoraša je bila angažovana na stručnim poslovima; tako sam ja bio na čelu grupe priučениh geometara na gradilištu regulacije Borske reke, a na gradilištu dnevnog kopa sa grupom inženjera bio je Đorđe Fišer. Radili smo deset sati dnevno osim nedeljom. Svakog dana je rukovodstvo gradilišta izdavalo potvrde o broju sati provedenih na radu po grupama, a logoraši su ih morali predati mađarskom oficiru u logoru.

Rad je bio težak jer se radilo na utovaru i istovaru vagona, bušenju rupa kompresorom, postavljanju i izmeštanju koloseka, na zemljanim radovima na trasi, postavljanju drvenih šlipera za kolosek. Kasnije su se neki radnici priučili za pomoćnike минера, za ložače na lokomotivama, za bageriste, a radili su i na geodetskim radovima, crtanju obračunskih planova i drugo.

Spomenik jevrejskim žrtvama, prinudnim radnicima u borskom rudniku, rad vajara Mome Krkovića

Hrana je bila slaba: za doručak crna voda koja se zvala kafa, za ručak litar nekakve supe, za večera tzv. kockast hleb sa piljevinom i ponekad nešto marmelade ili nečeg sličnog. Nemci su u tunelu u noćnoj smeni davali logorašima još po litar supe. Zbog slabe hrane, mađarska vojska je krala namirnice i kuvala sebi dodatna jela, ili je za satove, nakit i vrednije stvari prodavala logorašima mast, marmeladu i hleb.

Često se dešavalo da vojnici i podoficiri uzmu potvrde na velike sume novca koje su prilikom odsustva u Mađarskoj naplaćivali od rodbine logoraša dok su se ovi još nalazili kod svojih kuća pre deportacije.

Dolaskom potpukovnika Maranjija za komandanta mađarske grupe logora stanje se pogoršalo. Na njegov izričit zahtev nastali su pojačano zlostavljanje i teror nad logorašima Jevrejima. Vojni sud je izricao osude za najmanje sitnice, a zlostavljanja su bila svakodnevna, u čemu su se posebno isticali narednici Časar, Vagvari i Mačaj, podnarednik Fišer i desetar krvnik Horvat.

Veza sa rodbinom bila je omogućena povremenim slanjem i primanjem vojnih dopisnica preko nemačke vojne pošte. Iz Mađarske je u martu 1944. odobreno da se logorašima u Bor može poslati jedan paket sa odećom. Postojala je i ilegalna poštanska veza preko mađarskih vojnika i podoficira koji su za poveći honorar odnosili i donosili pisma, manje pakete, pa čak i novac. Jedna Novosađanka je povremeno dolazila u Bor i pojedincima donosila pisma i novac. Bilo je i drugih mogućnosti kojima su se služili pojedinci.

Na poljani ispred logora „Berlin“ nastala je pijaca: logoraši su prodavali satove, nakit i očuvanije odevne predmete, a kupovali hranu. Vojnici i podoficiri mađarske vojske su preko nekih logoraša prodavali konac, kožu za đonove, čaršave, cokule, mast i slaninu. Druga vrsta trgovine išla je preko dra Bedea koji je kao lekar odlazio nekoliko puta iz Bora u Budimpeštu po zlato, navodno za opravku zuba.

Poznatog budimpeštanskog umetnika slikara Čilaga uhvatili su pri pokušaju da pošalje ilegalno pismo u kome se nalazila i Maranjijeva karikatura. Po njegovom nalogu su nesrećnog umetnika svakodnevno vešali za ruke po osam sati, tako da je posle nekoliko dana bio potpuno slomljen. Jednog jutra ga je desetar Horvat izveo iz logora i ubio.

Odmah po dolasku u Bor, 14. avgusta 1943. su iz logora pobjegli Bernard Fišer iz Subotice, Vajda i Kunc, a zatim Mandi Iric, Oto Levenberg, Gavra Bokor i Đorđe Atlas. Pošto se stanje u logorima sve više pogoršavalo, to se broj begunaca povećavao. Tako su 14. jula 1944. pobjegli Ljudevit Rajić-Ronai, Ipolj Feri, Mikloš Semze, Mihalj Izrael, Karolj Presburger i Janoš Štraus. Zatim je pobjegla i grupa od jedanaestorice logoraša među kojima su bili Ištvan Engler, Gabor Gal, Imre Orova, Grinberger, zvani Grinšpan, i drugi. Ovu grupu je izvan Bora uhvatila jedna belogardejska konjička patrola i vratila je mađarskim vlastima.

Po naređenju potpukovnika Maranjija, preki Vojni sud u Boru je osudio devetoricu logoraša na po 20 godina zatvora. Strpali su ih u trap

za krompir u krugu logora „Berlin“ i svake noći ih okivali, a dvojicu logoraša su osudili na smrt i javno streljali u krugu logora. Da prisustvuju izvršenju smrtno kazne dovedeni su svi logoraši iz Bora, a bilo je i pozvanih gostiju Nemaca sa porodicama. Međutim, bekstva su ipak nastavljena.

Jevrejsko groblje se nalazilo desno od logora „Berlin“, u blizini pravoslavnog groblja. Tu je sahranjeno oko četrdeset logoraša Jevreja, a na lokalnom groblju u Laznici su u to vreme sahranjena dvojica Jevreja. U Boru je tada živelo u ilegalnosti nekoliko Jevrejki od kojih znam za Veru Demajo iz Beograda, za suprugu ing. Kostića, kasnijeg komandanta mesta u Boru, i za neku Esteru. Sve su preživele rat.

Stanovništvo Bora, izbeglice i radnici prihvatili su Jevreje logoraše sa mnogo razumevanja i prijateljstva. Osim mađarske vojske u jačini jednog bataljona, tih godina su se u Boru nalazile razne vojske koje su saradivale sa okupatorom: jedinica Srpske državne straže, eskadron ruske belogardejske konjice, bugarska jedinica u jačini jednog bataljona, a 1944. godine stigla je jedna stražarska jedinica sastavljena od ljudstva iz Bukovine, naoružana italijanskim oružjem i u italijanskim uniformama. Odnos tih vojnika prema Jevrejima je bio krajnje neprijateljski. Bugari su prilikom povlačenja u avgustu 1944, u tajnosti povelili sa sobom u Bugarsku dvojicu Jevreja logoraša. Posle pada Italije, u Bor su dovedeni i Italijani kao vojni zarobljenici.

Krajem avgusta 1944, situacija u Boru se sasvim promenila; kapitulirala je i Rumunija, a partizani su se aktivirali oko Zaječara. Svi zatočenici iz okolnih logora povučeni su u logor „Berlin“, a tom prilikom je bilo mnogo pojedinačnih bekstava. Radovi u Boru su obustavljeni u septembru 1944. i započelo je utvrđivanje logora, pa su izgrađeni bunker i rovovi. Prestalo je redovno snabdevanje hlebom, radi čega su na rad u pekarnice upućivani pekari logoraši. Među njima i Bandel koji je nekoliko puta uspeo da prošvercuje u logor poneku veknu hleba. Prestalo je redovno izlaženje na rad osim u nekoliko neophodnih slučajeva. Jednom takvom prilikom uhapšen sam i ja sa falsifikovanom ličnom kartom i predat sam Vojnom sudu.

U Boru je nastao kaos, Vojni sud je prestao da radi, ja sam pobegao iz zatvora. Po naređenju potpukovnika Maranjija, Nemcima su predata 23 logoraša iz trapa, među kojima Stevan Engler iz Subotice i Imre Orova iz Bačke Palanke i svi su istog dana streljani kod ciglane udaljene četiri kilometra od Bora. Budimpěštanskog pravnika dra Ištvana Sikara izručili su Gestapou koji ga je streljao.

Maranji je napustio Bor avionom, a prva grupa logoraša od 3 600 Jevreja i jehovista i oko 60 mađarskih vojnika sa oficirima napustili su

Bor 17. septembra 1944. godine. Do Smedereva se sve odvijalo u najboljem redu, a tada je pala prva žrtva. Kako je zapisano u dokumentima, folksdojčeri su kod Pančeva ubili osam, kod Jabuke 146, a u Perlezu 250 Jevreja logoraša. Na teritoriji Bačke pobegla je nekolicina zatočenika; njih 20 se sakrilo u podrumu novosadske bolnice. U Srbobranu je ubijeno 20, u Vrbasu 10, a u Crvenki je u oktobru 1944. ubijeno 680 logoraša. Iz zajedničke grobnice izvukla su se dvojica: Vilim Potesman iz Subotice i Đerđ Laufer. Ubijanje je nastavljeno; tako je u Somboru ubijeno 40, u Bačkom Monoštoru 26, do Bezdana još 10, zatim novih 50, u Baji sedmorica logoraša, a ubijali su ih nemački i mađarski vojnici. U selu Abdi ubijen je još 21 logoraš, a među njima i čuveni mađarski pesnik dr Mikloš Radnoti. Od cele grupe je ostalo oko 1 500 logoraša koji su sprovedeni u logore u Nemačkoj. U Jugoslaviji je posle rata živelo oko 20 bivših logoraša iz Bora.

Posmrtni ostaci ubijenih u Crvenki ekshumirani su posle rata i preneti u zajedničku grobnicu na Jevrejskom groblju u Somboru

Bor je napustila druga grupa zatočenika 29. septembra 1944, a istog dana ih je oslobodila 9. brigada 23. divizije NOVJ. Preki sud je na licu mesta osudio na smrt vešanjem poručnika Rožnjaja i podnarednika Fišera. Logoraši su se kao već slobodni ljudi povlačili prema Rumuniji na putu svojim kućama, a jedan broj njih je stupio u NOVJ.* Drugi deo

* Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije

oslobođenih logoraša, njih oko dve stotine, koji su se povlačili prema rumunskoj granici presrela je u okolini Klokočevca kolona Druge nemačke motorizovane divizije. Nema podataka da je iko preživeo taj pokolj.

Bor su 3. oktobra 1944. oslobodile jedinice 23. srpske divizije NOVJ. Grupa od oko dvesta logoraša koja se nije povukla sa drugom grupom, sastavljena od bolesnika i iznemoglih logoraša, sa magacinom i malim brojem vojnika stražara je oslobođena toga dana. Bivšim logorašima su obezbeđeni smeštaj i ishrana, a oficiri i vojnici mađarske straže su zarobljeni. Među oficirima iz druge grupe našla se i nekolicina oficira sa kapetanom Belom Nađom i po zlu čuvenim Časarom. Jedan broj oslobođenih logoraša stupio je u NOVJ.

Mađarski pesnik Mikloš Radnoti sa suprugom pre interniranja

U blizini Bora, četnici su ubili prebeglog logoraša Otona Levenberga iz Novog Sada, čija je rodbina ekshumirala njegove posmrtno ostatke, prenela ih u Novi Sad i sahranila na Jevrejskom groblju. Franja Krishaber iz Novog Sada je nestao u borbama kod Nikolićeva.

Posmrtni ostaci 23 streljana logoraša na četiri kilometra od Bora ekshumirani su posle rata i preneseni na Jevrejsko groblje u Subotici, gde im je podignut spomenik.

U Crvenki su posle rata ekshumirani posmrtni ostaci 680 logoraša iz Borskog rudnika i preneseni na Jevrejsko groblje u Somboru.

Na starom Jevrejskom logorskom groblju u Boru, krajem 1964. godine ekshumirani su posmrtni ostaci Jevreja logoraša sahranjenih kod logora „Berlin“ i preneseni u zajedničku grobnicu na Novom groblju u Boru.

Na mestu nekadašnjeg logora „Berlin“, u Boru je 1982. godine otkriven spomenik logorašima, rad Lidije i Miroslava Kovačevića.

Na Borskom jezeru je u maju 1984. godine otkriven spomenik ubijenom mađarskom pesniku dru Miklošu Radnotiju.